

чий потенціал майбутнього спеціаліста виявляється й продуктивно розвивається через впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема розв'язання творчих технічних завдань за допомогою комп'ютерних програм та Інтернет-ресурсів), то в межах семінарсько-практичних навчальних занять посилена увага надавалась створенню проблемних ситуацій, що сприяло формуванню пізнавальної самостійності і творчих здібностей студентів, здатності виявляти проблеми та висувати гіпотези їх розв'язання, уміння критично аналізувати ситуацію, доходити висновків;

– стимулювалась участь студентів у підготовці та презентації індивідуальних педагогічних проєктів «Я – майбутній учитель технологій»;

– заохочення студентів до систематизації різнорівневих технічно-творчих видів діяльності учнів та їх втілення протягом виробничої педагогічної практики, що є завершальною у бакалавраті.

Для перевірки ефективності запровадженого підходу, спрямованого на розвиток та актуалізацію творчого потенціалу майбутніх учителів технологій, наприкінці експериментального навчання нами було проведено прикінцевий «зріз», аналогічний діагностувальному інструментарію, тому що був запроваджений на констатувальному етапі: згідно з набутими даними, встановлено, що високий рівень творчого потенціалу характеризував 29,5% студентів експериментальних груп; середній – у 58,7%; низький рівень – у 11,8%. У контрольних групах суттєвих позитивних зрушень не встановлено.

Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо із визначенням провідних шляхів і засобів випереджувального розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя технологій в логіці підсистеми «бакалавр-магістр».

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2х кн. Кн. 2. – Київ: Либідь, 2003. – 342 с.

2. Державний стандарт освітньої галузі “Технологія” // Трудова підготовка в закладах освіти. -2003. -№1. – С. 3-6.

3. Кичук Н.В. От творчества учителя к творчеству ученика: [Пособие для студ. пед. ун-тов]. – Измаил: Измаил. пед. ун-т, 1992. – 95 с.

4. Лазарев М. І. Метод комплексного розвитку професійно важливих якостей та структур студентів у технологіях навчання загальноінженерних дисциплін // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. прац. – Х. : НТУ “ХП”, 2004. – Вип. 4(8). – С. 166-175.

5. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. – М. : Машиностроение, 1983. – 134 с.

6. Сисоева С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: Монографія – К. : Поліграфкнига, 1996. – 406 с.

ПІЗНАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ СТАВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У КООРДИНАТАХ ДЕЯКИХ СУЧАСНИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ

УДК 378.016: 34(043)

Кичук А.В.

В статті висвітлюються деякі традиційні в психологічній науці підходи до вивчення феномена «відношення», в контексті яких по-

ширюється наукове явлення про психологічні механізми відношення особистості.

Ключові слова: ставлення, суб'єктний підхід, суб'єктно-вчинковий підхід, особистісно-орієнтований підхід, рефлексія, емпатія, ідентифікація.

В статье рассматриваются некоторые традиционные в психологической науке подходы к изучению феномена «отношение», в контексте которых расширяется научное представление о психологических механизмах отношения личности.

Ключевые слова: отношение, субъективный подход, субъективно-поведенческий подход, личностно-ориентированный подход, рефлексия, эмпатия, идентификация.

The article deals with the problem of some permanent psychological approaches to the phenomenon «relation». The scientific representation of such psychological technologies of person relations is widely investigated.

Key words: attitude, the ego approach, the ego-action approach, personal-oriented approach, reflection, empathy, identification.

Загальновідомо, що феномен «ставлення» чи не найпродуктивніше досліджено у межах теорії відношень, розробленою В.Н. М'ясищевим, і яка є розгортанням ідей, що містяться у доробку О.Ф. Лазурського. Саме у контексті досліджень цих науковців термін «ставлення» використовується як базова категорія. Щоб зрозуміти психологічні механізми ставлення особистості доцільно наперед окреслити змістове навантаження цього психологічного явища. За В.М. М'ясищевим, особистість — це суб'єкт ставлень так само, як і суб'єкт зовнішньої діяльності; досвід особистості виявляється у формі накопичення знань, умінь, навичок та реальних ставлень [6, с. 346-347]. До того ж, саме суб'єктивне ставлення виступає у ролі свого роду кістяка суб'єктивного світу, а через віддзеркалення реальних, об'єктивних відносин особистості з довкіллям, вони й обумовлюють своєрідність її переваг у різних сферах та впливають на всю поведінку в цілому. На думку науковця, до основних характеристик суб'єктивних ставлень доцільно відносити модальність, інтенсивність, широту, стійкість, домінантність, когерентність, емоційність, узагальненість та активність.

Близького погляду до розуміння виняткового статусу утворення ставлення з-поміж інших психологічних дефініцій дотримуються й сучасні науковці. Причому вважається перспективним його розгляд (як і будь-якого психічного явища) через категорію суб'єкта (К.О. Абульханова-Славська, А.В. Брушлинський, О.Є. Гуменюк, С.Д. Максименко, В.А. Петровський, О.Б. Старовойтенок, В.О. Татенко, А.В. Фурман).

В останні роки у вітчизняній психології значно активізувався інтерес до суб'єктного виміру людини [4]. Йдеться про суб'єктний підхід в психотерапії (Н.Ф. Каліна), про стійкість мотивів, міру суб'єктної значущості в системі інших людей і власного «Я» (О.О. Бодальов), про таку особливість суб'єкта як інтернальність (І.М. Юсупов), про емпатії як особливу форму психічного відображення суб'єктом об'єктивної реальності, що опосередкована внутрішнім світом

іншого. Як зазначає у цьому контексті В.Є. Чудновський, при суб'єктному підході і в характеристиці особистості, і в поведінці людини наголошується саме на ролі активного, творчого начала. Згідно з позицією А.В. Брушлинського, суб'єкт — це всеохоплююче, найбільш широке тлумачення сутності людини, яке узагальнено розкриває єдність і природних, і соціальних, й індивідуальних та інших її рис. Відносно поняття «особистість», то науковець вважає його менш широким визначенням людського індивіда, оскільки тут на перший план виступають не природні, а соціальні властивості [3, с. 9].

Мета статті полягає в уточненні психологічних механізмів ставлення в контексті найбільш рельєфно представлених у науковій літературі концептуальних підходів.

Методологічні засади суб'єктного підходу детально розробляються в межах наукової школи К.О. Абульханової-Славської. Підґрунтям для контекстного його вияву виступає «принцип суб'єктно-особистісної організації, що об'єднує життєвий, інтерактивний, діяльнісний простір функціонування особистості з її самоорганізацією, саморегуляцією (самокеруванням своїми психічними, особистісними й іншими можливостями) та розвитком у напрямі вдосконалення власної індивідуальності» [1, с. 245].

Вчена доходить методологічно ціннісного висновку: якщо особистість стала суб'єктом діяльності, то вона вже починає спиратися у життєдіяльності на власні стратегії, незважаючи на свої психічні ресурси, що утворюють індивідуально неповторну композицію, а остання підпорядкована діяльності особистості. Отже, стає зрозумілим, чому, коли ми намагаємося підкреслити характер активності особистості, то спираємося на категорію «суб'єкт».

Значний внесок у поглиблення уявлення про «суб'єктний вимір» у психології зробив В.О. Татенко, який на основі багаторічних фундаментальних досліджень довів, що на кожному етапі онтогенезу індивід виступає як цілісний суб'єкт. Автор зауважує, що «суб'єкт завжди має себе (має себе), наявний і завжди перебуває в стані самостановлення, самовдосконалення і саморозвитку» [8, с. 257]. До того ж В.О. Татенко максимально зближує поняття «суб'єкт» і «активність», наполягаючи на тому, що «суб'єктність як схильність до відтворення, творіння себе у відповідних, а часом і несприятливих умовах, є універсальна властивість живої матерії» [8, с. 23-24].

Подібної позиції дотримуються й деякі інші дослідники (В.І. Слободчиков, Є.І. Ісаєв). Розглядаючи суб'єктність як складне утворення, вони доводять доцільність розрізняти в ньому самостійність та ініціативність.

Отже, домінантою суб'єктності виступає здатність до самозмін. У цьому зв'язку значним пояснювальним потенціалом слугує положення С.Л. Рубінштейна, якому належить ідея взаємозв'язку категорій «суб'єкт» і «самодіяльність» і твердження, що суб'єкт є якістю особистості; суб'єкт не може розглядатися відокремлено від діяльності.

Зазначене пояснює нерозривність зв'язку між суб'єктом та його діяльністю — саме через вчинки уможливаються зміни в людині, в умовах її життя; першопричиною є суб'єктне начало в людині в ході її розвитку. Як уважають деякі дослідники (А.К. Осницький), якщо йдеться про суб'єктне ставлення до виконуваної діяльності, то розуміється зверненість людини до наявних внутрішніх резервів, що створюють можливість вибору засобів здійснення цієї діяльності.

Певною мірою усвідомити безсумнівні переваги суб'єктно-вчинкового підходу дозволяють результати досліджень проблеми особистості О.М. Леонтьєвим. Науковець, зокрема, доходить висновку, що «внутрішнім моментом діяльності є особистість»; саме особистісний смисл виражає ставлення суб'єкта до усвідомлюваних об'єктивних явищ «як до цікавих, бажаних, корисних».

У зв'язку з зазначеним, виокремлюються такі позиції: особистість — найвищий рівень розвитку суб'єкта (Л.І. Анциферова); суб'єкт виступає найвищим щаблем становлення особистості (О.Г. Асмолов, З.І. Рябікіна, Г.Ю. Фоменко); особистість (персона) є стрижневою характеристикою суб'єкта — тією, що надає спрямованості процесам самоорганізації та саморозвитку (О.О. Сергієнко).

Відтак, визначаючи психологічні особливості ставлення, зокрема майбутнього педагога до екологовиховної діяльності, суттєвим є врахування такої думки: якщо йдеться про ставлення суб'єкта, то це передбачає «включення його в ті чи інші предметно-образно-знакові відношення, в яких атрибути, ознаки предмета, явища отримують нове, іноді абсолютно несподіване трактування» [6, с. 113].

По-друге, у межах суб'єктно-вчинкового підходу [5] більшої рельєфності набуває знання про явище, що виступає найяскравішим способом діяльності людини, тобто феноменологія вчинку. За В.А. Роменцем, саме останнє «слід розглядати як всезагальний принцип, який допомагає тлумачити природу людини й світу в їх пізнавальному та практичному відношеннях» [5].

По-третє, суб'єктно-вчинкова парадигма сучасної психологічної науки, на відміну від інших, розширює уявлення про індивідуально-неповторний ціннісно-смісловий, культурно-особистісний виміри активності людини. До того ж вивчення в межах цієї парадигми процесу ставлення професіоналу як суб'єкта праці дозволило науковцям конкретизувати ті властивості, котрих набуває професіонал як суб'єкт праці на відміну від пересічного виконавця [3; 4].

Проблема розкриття теоретико-методологічних основ, які характеризують психологічні механізми ставлення, є однією із центральних у сучасній науці [4]. Важливого значення набуває уточнення такого питання: як розуміється науковцями феномен «психологічний механізм»? У цьому відношенні пояснювального значення мають такі судження Л.І. Анциферової: йдеться про «закріплені в психологічній організації особистості функціональні способи її перетворень, у результаті яких з'являються різні новоутворення, підвищується або знижується рівень організованості особистісної системи, змінюється режим її функціонування» [2, с. 68]. З опорою на зазначене нами й був здійснений аналіз досліджень, який довів, що ставлення розглядається як у контексті загальнонавчаних концепцій психічних явищ (психоаналіз, когнітивна психологія, персоналістична психологія, теорія самоактуалізації, діяльнісний підхід, гештальтпсихологія та ін.), так і специфічних, конкретних теорій, з-поміж яких чільне місце посідає філософсько-психологічна концепція С.Л. Рубінштейна, психологія ставлень В.М. М'ясищева.

З огляду на вищевикладене цілком природним є підвищений дослідницький інтерес саме до підходу, за яким забезпечуються умови реалізації особистісно-орієнтованого впливу (І.Д. Бех, А.В. Мудрик, І.С. Якиманська). Відтак мають «спрацювати» такі механізми, що дозволяють особистості набути ознак суб'єкта самоуправління та самоорганізації. Аналізуючи сьогоденні тенденції використання особистісного підходу у вітчизняній психології, В.В. Рибалко пропо-

нує розглядати його як певну сукупність концептуальних і методичних засобів, з-поміж яких — цілісне уявлення про життєвий шлях особистості [7, с. 127-128]. Ставлення ж, як уже зазначалось, саме й центрує увагу на динамічних характеристиках цього шляху. Отже, при вищезазначеному підході на перший план виходить готовність особистості до самоаналізу, наявність навичок самоаналізуючої діяльності, тобто рефлексія як механізм «вироблення» ставлення, його розгортання.

Постає питання такого змісту: за яких умов можлива активізація рефлексії як механізму? Спираючись на результати проведених у цьому плані досліджень (Л.Г. Подоляк, В.І. Юрченко), можна конкретизувати умови розвитку рефлексії, а саме: вербальний і невербальний зворотній зв'язок (оцінка навколишніх); порівняння себе з іншими; самоспостереження за власними думками, почуттями, вчинками (того, що відбулося) для подальшого управління собою; зіставлення свого «Я-сьогоднішнього» з «Я-вчорашнім».

Отже, розширюються наукові знання про рефлексію як новоутворення психіки, що забезпечує розгортання психічного життя людини, оскільки, кардинально переосмислюється й перебудовується зміст її свідомості, діяльності, поведінки та спілкування.

З огляду на вищевикладене та з урахуванням психологічної сутності феномена «ставлення», природною є увага до емпатії — своєрідного ядра комунікації, оскільки йдеться про осягнення емоційного «фону» іншої людини у формі співчуття, співпереживання, розуміння її психологічного стану.

Вважається, що емпатія має соціально-психологічне походження. Цей феномен сприяє збалансованості міжособистісних стосунків, надає поведінці особистості саме просоціальної зумовленості.

Слід зазначити ще один доведений психологічний факт: в основі емпатії як соціального пізнання та вищих її форм як емоційного відгуку лежить механізм децентрації. Співпереживання і співчуття розрізняються за параметром спрямованості на себе (егоїстична емпатія) або спрямованості на іншого (гуманістична емпатія). Існує погляд [7], за яким механізмом емпатії є ідентифікація (причому як свідомо, так і несвідомо). З іншого боку, варта уваги дослідницька позиція [9], за якою слід розмежовувати ідентифікацію й емпатію. Так, ідентифікація здебільшого розуміється як ототожнення себе з іншою людиною; емпатія теж є певним засобом розуміння іншої людини, але в ньому домінує не раціональне, а емоційний відгук на проблеми цієї людини.

Найбільш системно феномен «ідентифікація» вивчався З. Фрейдом. Так, на його думку, ідентифікація — один із найважливіших неусвідомлених процесів, завдяки якому й відбувається саморозвиток Я-суб'єкта. Вчений вважає доцільним розрізняти первинну і вторинну («захисну») типи ідентифікації [9].

Для сучасних уявлень дослідників про ідентифікацію властиво визнання її важливого значення як механізму, що сприяє формуванню певних рис особистості, поведінкових стереотипів, ціннісних орієнтацій, статевої ідентичності. Вважається суттєвою роль ідентифікації також як механізму психологічного захисту особистості, що полягає в неусвідомленому уподібнюванні об'єкту, який викликає жах або хвилювання [4].

Завдяки ідентифікації особистість запам'ятовує взірці поведінки інших людей, формуючи власне «Над-Я» і засвоюючи певну роль. Йдеться про доцільність

осмислення ідентифікації як механізму пізнання шляхом емоційно-когнітивно-го ототожнення себе з чимось або кимось. А наслідком ідентифікації є виокремлення або ототожнення, інтродекція або проєкція. Відтак є підстави вважати, що ідентифікація слугує механізмом розгортання ставлень особистості.

Таким чином, ставлення може змінюватися, формуватися, коригуватися. Психологічними ж механізмами, які розвивають ставлення особистості, є рефлексія, емпатія та ідентифікація.

Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо з розробкою психологічного практикуму для майбутніх педагогів, спрямованого на розвиток їхньої психологічної компетентності у формуванні в учнів ціннісного ставлення до певного виду діяльності.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. – Москва: Наука, 1980. – 335 с.
2. Анициферова Л.И. Системный подход в психологии // Принцип системности в психологических исследованиях / Ответ. ред. Д.Н. Завалишина, В.А. Барабанщиков. – Москва: Наука, 1990. – С. 61-77.
3. Брушлинский А.В. Психология субъекта. – СПб: Алетейя, 2003. – 232 с.
4. Лохвицкий С.А. Историчний аналіз розвитку поняття когнітивних схем і переконань у психологічній науці: Зб. наук. праць. – № 53. – Серія: педагогічні та психологічні науки. – Хмельницький, 2010. – С. 200-203.
5. Людина. Суб'єкт. Вчинок: філософсько-психологічні студії: Зб. наук. праць / За заг. ред. В.О. Шатенко. – Київ: Либідь, 2006. – 360 с.
6. Мясщев В.Н. Психология отношений / Под ред. А.А. Бодалева. – Москва-Воронеж, 1995. – 356 с.
7. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології: Навч. пос. – Одеса: Бакаєв В.В., 2009. – 575 с.
8. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении. Монография. – Київ: Просвіта, 1996. – 404 с.
9. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе. – СПб: Алетейя, 1998. – 251 с.

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК РОБОТИ З ТЕХНІЧНИМИ ІНДИКАТОРАМИ НА ОСНОВІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ПРОГРАМИ METASTOCK

УДК: 378.013+332.45+330.092+332

Костенко Р.В.

Статтю присвячено проблемі професійної підготовки майбутніх економістів до роботи на валютному ринку на основі комп'ютерної програми MetaStock. Метою статті є розкриття методичних засад підготовки майбутніх економістів до роботи з технічними індикаторами на основі програмного продукту MetaStock.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні економісти, комп'ютерна програма MetaStock, комп'ютерні технології, валютний ринок.